

ՄԱՐԴԿԱՆՑ ԹՐԱՏԻՔԻՆԳԻ ԵՎ ՇԱՀԱԳՈՐԾՄԱՆ ԴԵՄ ՊԱՅՔԱՐԸ ԵՎ ԶՈՀԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՔՐԵԱԿԱՏԱՐՈՂԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ

ՍԵՐԳԵՅ ՂԱԶԻՆՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան

Հոդվածում քննվում են քրեակատարողական համակարգում մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման դրսևորումները, նման դեպքերի բացահայտման մեխանիզմները, զոհերի իրավունքների շրջանակը և պետության պարտավորությունները:

Այդ նպատակով իրականացվել է հայրենական և օտարերկրյա գրականության և մարդու իրավունքների միջազգային չափանիշների համապարփակ ուսումնասիրություն՝ միջազգային պայմանագրերի հիման վրա գործող մարմինների, այդ թվում՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի մանրամասն վերլուծություն: Տարբեր երկրների վերաբերելի փորձի մասով համապատասխան աղբյուրներում արված դիտարկումների հաշվառմամբ՝ քրեակատարողական հիմնարկներում մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման դեպքերի հնարավոր դրսևորումները բաժանվել են մի քանի ձևի, որոնցից յուրաքանչյուրի վերաբերյալ ներկայացվել են հատուկ եզրակացություններ:

Ընդգծելով քրեակատարողական համակարգում դատապարտյալների վերասոցիալականացման կարևորությունը՝ արձանագրվել է, որ պետությունը, մասնավորապես՝ քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմը, պետք է ձեռնարկի անհրաժեշտ բոլոր քայլերը՝ բացառելու մարդկանց թրաֆիքինգը և շահագործումը՝ դիտարկելով դրա դրսևորումը որպես պետության պարտավորությունների կատարման ձախողում և մարդու իրավունքների կոպիտ խախտում:

Հետազոտության արդյունքում, այլ պետությունների և միջազգային հաջողված փորձի հաշվառմամբ, արվել են առաջարկություններ քրեակատարողական համակարգում մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման դեմ պայքարի վերաբերյալ: Այդ շարքում են նման դեպքերի բացահայտման, զոհերի աջակցության և պաշտպանության,

* **Մերգեյ Ղազինյան** – ԵՊՀ եվրոպական և միջազգային իրավունքի ամբիոնի դասախոս, ԵՊՀ եվրոպական ուսումնասիրությունների կենտրոնի փորձագետ

Сергей Казинян – Преподаватель кафедры европейского и международного права ЕГУ, эксперт Центра европейских исследований ЕГУ

Sergey Ghazinyan – Lecturer at YSU Chair of European and International Law, Expert at YSU Center for European Studies

Էլ. փոստ՝ sergey.ghazinyan@ysu.am <https://orcid.org/0000-0003-2796-1322>

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Ստացվել է՝ 03.04.2025

Գրախոսվել է՝ 13.05.2025

Հաստատվել է՝ 25.06.2025

© The Author(s) 2025

ուղղորդման և այլ մարմինների հետ համագործակցության կառուցակարգերի ներդրումը, այս հիմնախնդրին առնչվող չափորոշիչների ներառումը ռիսկերի և կարիքների գնահատման համատեքստում և այլն:

Բանալի բառեր – *մարդկանց թրաֆիքինգ, աշխատանքային շահագործում, քրեակատարողական համակարգ, ազատությունից զրկում, ռիսկերի և կարիքների գնահատում, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան, Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիա*

Ներածություն

Մարդու իրավունքների կառուցակարգերը միտված են պաշտպանելու մարդու հիմնարար իրավունքները հատկապես այն վայրերում, որտեղ դրանք վտանգված են: Քրեակատարողական հիմնարկները սահմանադրական իրավունքների պաշտպանության առումով հատուկ միջավայր են, որտեղ իրավունքի գերակայության նկատմամբ հարգանքը, մարդու արժանապատվության խթանումը և անվտանգության պահպանումը կարող են վտանգվել: Նման մարտահրավերները ենթադրում են, որ հաճախ չեն երաշխավորվում և խախտվում են մարդու իրավունքները¹: Այս տեսանկյունից մարդու իրավունքների խախտումների կանխումը ենթադրում է իրավասու մարմինների կողմից պահանջվող գործողություններ և անհրաժեշտ պատասխանատվության սահմանում նախատեսող կառուցակարգերի արդյունավետության ապահովում²:

Մարդկանց թրաֆիքինգը խաթարում է մարդու արժանապատվությունն ու ազատությունը: Այն միջազգայնորեն ճանաչված է որպես ժամանակակից ստրկության ձև և բազմաթիվ երկրների ներպետական քրեական օրենսդրությամբ ամրագրված հանցանք է: Ավելին, միջազգային իրավունքի համաձայն՝ մարդկանց թրաֆիքինգը նաև համարվում է մարդու իրավունքների կոպիտ խախտում: Այս իմաստով հարկ է նկատել նաև, որ պետությունները մարդկանց թրաֆիքինգի զոհերի նկատմամբ ունեն պարտավորություններ, որոնք առնչվում են մարդկանց թրաֆիքինգի կանխարգելմանը, զոհերին համապատասխան օգնություն, պաշտպանություն տրամադրելուն և այլ միջոցառումների³:

¹ Տե՛ս «Experiencing human rights protections in prisons: The case of prison monitoring in Ireland» (07.10.2020), Sophie van der Valk, Mary Rogan, <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1477370820960024>

² Տե՛ս «Preventing Human Rights Violations in Places of Detention: A European Initiative» (03.03.2014), Timothy W. Harding, MD, Dominique Bertrand, MD, LLB, <https://bpb-us-e1.wpmucdn.com/sites.harvard.edu/dist/f/680/files/2014/03/3-Harding.pdf>

³ Տե՛ս «States' Obligations under Human Rights Law towards Victims of Trafficking in Human Beings: Positive Developments in Positive Obligations» (11.05.2012), Ryszard Piotrowicz, <https://academic.oup.com/ijrl/article-abstract/24/2/181/1538030>

Քրեակատարողական համակարգում մարդկանց թրաֆիքինգը կարող է լուրջ խնդիր դառնալ՝ կապված փակ միջավայրին բնորոշ հարաբերությունների հիերարխիայի և այնտեղ պահվող անձանց խոցելիության հետ: Այն կարող է կապված լինել նաև քրեակատարողական ծառայողների պաշտոնից կամ ծառայողական դիրքից կամ լիազորություններից բխող ազդեցության հետ: Չնայած առկա հակազդեցության իրավական մեխանիզմներին՝ արդյունավետ վերահսկողությանը վերաբերող բացերը հանգեցնում են գործնական խնդիրների:

Ազատությունից զրկված անձանց միջև աստիճանակարգային համակարգը նույնպես պարունակում է մարդկանց թրաֆիքինգի տեսանկյունից զգալի ռիսկեր: Արտոնյալ դիրքերում գտնվող ազատությունից զրկված անձինք կարող են վերահսկողություն իրականացնել ավելի խոցելիների նկատմամբ, այդ թվում՝ անձնակազմի անգործության կամ սահմանափակ կարողությունների հետևանքով: Սա պարունակում է նման խոցելի վիճակում գտնվող անձանց՝ մարդկանց թրաֆիքինգի կամ շահագործման վտանգ:

Չնայած մարդկանց թրաֆիքինգին առնչվող խնդիրներին՝ կարևոր է նաև դատապարտյալի վերասոցիալականացման միջոցների կիրառումը, մասնավորապես՝ աշխատանքի տեղավորումը և դրա առանձնահատկությունները: Մարդկանց թրաֆիքինգի բացառմանը և դրա դեմ արդյունավետ պայքարին զուգահեռ՝ անհրաժեշտ է ընդգծել դատապարտյալների աշխատանքի նշանակությունը նրանց արդյունավետ վերականգնման համար:

Հաշվի առնելով վերը նշված խնդիրները՝ հարկավոր է ուսումնասիրել քրեակատարողական համակարգում մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի և զոհերի իրավունքների պաշտպանության առանձնահատկությունները: Այս իմաստով կարևոր է անդրադառնալ դրա վտանգների հարուցիչներին և կանխարգելմանը, նման դեպքերի բացահայտման ընթացակարգերին և զոհերի պաշտպանությանը, ինչպես նաև արձանագրված դեպքերում ենթադրյալ զոհերի ուղղորդմանը և իրավասու մարմինների միջև համագործակցությանը:

1. Քրեակատարողական համակարգում մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման արգելքը որպես մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային չափանիշ

Անժխտելի է, որ մարդկանց թրաֆիքինգը մարդու իրավունքների կոպիտ խախտում է: Դրա դեմ պայքարում պետության պարտավորության շրջանակը ներառում է նման արատավոր երևույթը խթանող գործոնների դեմ պայքարը, վտանգի տակ գտնվող կամ զոհ դարձած անձանց պաշտպանությունը և աջակցությունը: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ՝ ՄԻԵԴ) նախադեպային իրավունքը, մասնավորապես *Ռանցն ընդդեմ Կիպրոսի և Ռուսաստանի / Rantsev v. Cyprus and Russia (2010), application no. 25965/04* գործն այս իմաստով ունի բեկումնային նշանակություն: ՄԻԵԴ-ն այս

գործով մարդկանց թրաֆիքինգը ճանաչել է որպես մարդու իրավունքների կոպիտ խախտում, որը ենթակա է պաշտպանության Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ ՄԻԵԿ) 4-րդ հոդվածով: Դատարանն ընդգծել է, որ թրաֆիքինգն ի սկզբանե ենթադրում է հարկադրանքի, իշխանության չարաշահման և շահագործման միջոցով մարդկանց ընկալել որպես ապրանքներ՝ դրանով իսկ ոտնահարելով նրանց արժանապատվությունը և հիմնարար ազատությունները: Այն արձանագրել է, որ նման գործելաոճն անհամատեղելի է ժողովրդավարական հասարակության արժեքների հետ և հաստատել, որ մարդկանց հավաքագրելը, տեղափոխելը կամ շահագործելու նպատակներով պահելը ուղղակիորեն մտնում է 4-րդ հոդվածի՝ ստրկության և հարկադիր աշխատանքի արգելման շրջանակ⁴:

«Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիան (2005 թ.) ընդգծում է, որ թրաֆիքինգը մարդու իրավունքների, անհատների արժանապատվության ու անձեռնմխելիության կոպիտ խախտում է: Այն ընդգծում է իրավունքահեն մոտեցման անհրաժեշտությունը՝ ճանաչելով մարդկանց թրաֆիքինգը ոչ միայն որպես հանցագործություն, այլև մարդու իրավունքների միջազգային օրենսդրությամբ ամրագրված հիմնարար իրավունքները խախտող երևույթ: Ուստի այս կոնվենցիան պետություններից պահանջում է ապահովել արդյունավետ կանխարգելում, զոհերի պաշտպանություն և հանցագործների հետապնդում՝ բացահայտորեն կապելով այդ պարտավորությունները արժանապատվության, իրավունքների պաշտպանության, ազատության և անվտանգության ապահովման հետ⁵:

Մարդկանց թրաֆիքինգը և շահագործումն արգելող ոլորտի միջազգային պայմանագրերից, օրինակ՝ «Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայից և «Հարկադիր աշխատանքի մասին» Աշխատանքի միջազգային կազմակերպության թիվ 29 կոնվենցիայից (1930թ.)⁶ և դրանց կարգավորումներից զատ, մարդու իրավունքների ոլորտում միջազգային իրավունքը սահմանում է քրեակատարողական հիմնարկներում մարդկանց թրաֆիքինգի, ստրկության և հարկադիր աշխատանքի արգելքը: Հատկանշական է, որ այս տեսանկյունից սահմանվում է քրեակատարողական համակարգում աշխատանքի կարևոր դերը՝ որպես վերասոցիալականացման միջոց:

⁴ Sté u Rantsev v. Cyprus and Russia, §§ 282-286, application no. 25965/04, 7 January 2010, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-96549>

⁵ Sté u «Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիա (16.05.2005թ.), Նախաբան, 1-ին և 4-րդ հոդվածներ, <https://rm.coe.int/168008371d>

⁶ Sté u «Հարկադիր աշխատանքի մասին» Աշխատանքի միջազգային կազմակերպության թիվ 29 կոնվենցիա (28.06.1930թ.), 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասի գ) կետ, <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=24578>

Քրեակատարողական հիմնարկում աշխատանքը որպես այդպիսին, նույնիսկ եթե այն պարտադիր է կամ չվճարվող, կարող է համատեղելի լինել մարդու հիմնարար իրավունքների հետ և համապատասխանել ոլորտի մարդու իրավունքների միջազգային պայմանագրերի պահանջներին: Այսպես, «Ազատությունից զրկված անձանց հետ վարվեցողության նվազագույն ստանդարտ կանոնների» (Նեյսոն Մանդելայի կանոններ) համաձայն՝ դատապարտյալները պետք է հնարավորություն ունենան աշխատելու և/կամ ակտիվորեն մասնակցելու վերականգնողական աշխատանքին: Դատապարտյալին ակտիվ պահելու համար պետք է տրամադրվի հանրօգուտ աշխատանք՝ սահմանված աշխատանքային օրվա պայմաններին համապատասխան: Այդուամենայնիվ, աշխատանքը չպետք է ունենա հարկադիր շահագործող դրսևորում: Դատապարտյալները չպետք է պահվեն ստրկության պայմաններում: Ոչ մի դատապարտյալից չպետք է պահանջվի աշխատել բանտի անձնակազմի անձնական կամ մասնավոր շահի համար: Նեյսոն Մանդելայի կանոններն ամրագրում են, որ դատապարտյալները չպետք է շահագործվեն մասնավոր շահի համար և պետք է արդար վարձատրություն ստանան իրենց աշխատանքի դիմաց⁷:

«Վերանայված եվրոպական բանտային կանոնները» (2020 թ.) սահմանում են, որ դատապարտյալի աշխատանքը պետք է դիտվի որպես վերականգնողական գործընթացի դրական տարր և նախատեսված լինի որպես դատապարտյալներին հասարակության մեջ վերաինտեգրվելու հնարավորություն: Ավելին, աշխատանքը պետք է հնարավորինս կապված լինի աշխատաշուկայի հետ և կազմակերպվի այնպես, որ դատապարտյալների հմտությունները լինեն պիտանի ազատվելուց հետո: Այդուամենայնիվ, դատապարտյալների աշխատանքը չպետք է կիրառվի որպես պատիժ: Այն պետք է ունենա օգտակար բնույթ, ապահովի արդար վճարումներ և ներառի մասնագիտական ուսուցում նրանց համար, ովքեր կարող են դրանից օգտվել: Մարդկանց պետք է իրենց կատարելիք աշխատանքի ընտրության որոշակի աստիճան տրվի, և աշխատանքային պայմաններին ներկայացվող չափանիշները (ներառյալ առավելագույն ժամերը և անվտանգության ու առողջության պահպանման համար անհրաժեշտ պայմանների ապահովումը) չպետք է ավելի ցածր լինեն, քան ազատության մեջ առկա պայմաններինը: Ֆինանսական շահի հետապնդումը չպետք է հակասի դատապարտյալի շահերին⁸:

Ամփոփելով նշենք, որ մարդկանց թրաֆիքինգը և հարկադիր աշխատանքը մարդու արժանապատվության և հիմնարար իրավունքների խախտումներ են,

⁷ Տե՛ս «Ազատությունից զրկված անձանց հետ վարվեցողության նվազագույն ստանդարտ կանոններ» (Նեյսոն Մանդելայի կանոններ) (08.01.2006 թ.), 96 - 98-րդ կանոններ, <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n15/443/41/pdf/n1544341.pdf>

⁸ Տե՛ս «Վերանայված եվրոպական բանտային կանոններ» (01.08.2020 թ.), 26-րդ, 100-րդ և 105-րդ կանոններ, https://cdn.penalreform.org/wp-content/uploads/2022/03/PRI-CoE_Short-guide-to-the-European-Prison-Rules.pdf

որոնք ճանաչված են մարդու իրավունքների միջազգային և տարածաշրջանային իրավական շրջանակներում: Պետությունները պարտավոր են պայքարել այդ չարաշահումների դեմ, ներառյալ ազատությունից զրկման վայրերում, որտեղ աշխատանքը, չնայած պայմանների առանձնահատկություններին, պետք է համապատասխանի մարդու իրավունքների չափանիշներին:

Միջազգային փաստաթղթերը, ինչպիսիք են Նելսոն Մանդելայի կանոնները և «Վերանայված եվրոպական բանտային կանոնները», թույլ են տալիս դատապարտյալների աշխատանքի որոշակի ձևեր, ավելին, արձանագրելով դրանց կարևորությունն անձանց վերասոցիալականացման հետ կապված աշխատանքներում, այդ փաստաթղթերն ընդգծում են շահագործման արգելումը, արդար վարձատրության անհրաժեշտությունը և հարգանքը մարդու արժանապատվության նկատմամբ: ՄԻԵԴ-ի նախադեպային իրավունքը ամրապնդում է այս սկզբունքները՝ ընդգծելով, որ դատապարտյալների աշխատանքը պատշաճ կերպով կարգավորվելու դեպքում կարող է նպաստել վերականգնմանը՝ առանց խախտելու հիմնարար իրավունքները:

2. Մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման դրսևորումները քրեակատարողական համակարգում. գոհերի իրավունքները և պետության պարտավորությունները

Մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման դեմ քրեական արդարադատության հակազդեցության հետ կապված բարդությունները որոշակիորեն փաստագրված են: Մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման դեմ պայքարը՝ կանխարգելումը, իրավախախտների նկատմամբ քրեական հետապնդումը, գոհերին աջակցությունը, փոխհատուցումն ու պաշտպանությունը և այլ միջոցառումներ ենթադրում են իրավասու դերակատարների արդյունավետ համագործակցություն, նրանց ջանքերի պատշաճ ներդրում և համակարգում: Համալիր համակարգերի տեսությունը ենթադրում է, որ այնպիսի բարդ սոցիալական խնդիրը, ինչպիսին է մարդկանց թրաֆիքինգը, չի կարելի դիտարկել պարզեցված և միակողմանի, քանի որ այն պահանջում է համապարփակ մոտեցում⁹:

Այս պայքարը պահանջում է քրեական արդարադատության և սոցիալական ծառայությունների արդյունավետ արձագանք¹⁰: Երկու ոլորտներում

⁹ Stéu «(Re)configuring the criminal justice response to human trafficking: a complex-systems perspective» (10.02.2017), Marcel van der Watt, Amanda van der Westhuizen, https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/15614263.2017.1291560?casa_token=vFqgJkloQD0AAA:AA:mruLuLrj_U7xuqQXghAwA68Z6oQTtGLGrC1PTw9dro6I5j-6JJULnRxJNaMPjTxNBtAT00T6vWNkw

¹⁰ Stéu «Social Support, Dysfunctional Coping, and Community Reintegration as Predictors of PTSD Among Human Trafficking Survivors» (18.08.2018), David Okech, Nathan Hansen, Waylon Howard, John Kwasi Anarfi, Abigail C. Burns,

մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման վերաբերյալ իրազեկության բարձրացումը կարևոր է նման դեպքերի բացահայտման տեսանկյունից: Քրեական արդարադատության համակարգի տեսադաշտում, այդ թվում՝ քրեակատարողական հիմնարկներում, մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման գոհերի հայտնվելու հավանականությունը կարող է բարձր լինել: Նրանք կարող են ենթարկվել մարդկանց թրաֆիքինգի քրեակատարողական հիմնարկում պահվելու ընթացքում կամ այնտեղ հայտնվելուց առաջ¹¹: Յուրաքանչյուր դեպքում անհրաժեշտ է իրականացնել դեպքի պատշաճ բացահայտում և խնդրի հասցեագրում:

Զնայած այն կանխավարկածին, որ մարդկանց թրաֆիքինգի գոհերը որոշակիորեն շփվում են քրեական արդարադատության համակարգի ներկայացուցիչների հետ, բայց դա հաճախ չի դիտարկվում որպես այդպիսին: Դրա պատճառները կարող են լինել գիտելիքների և փորձի պակասը, արդյունավետ վերապատրաստման բացակայությունը, ինչպես նաև մարդկանց թրաֆիքինգի և այլ հանցագործությունների միջև չբացահայտված տարբերություններն ու քրեաիրավական այլ որակումները¹²:

Այսպես, մարդկանց թրաֆիքինգի գոհերին հաճախ հարկադրում են կատարել ապօրինի գործողություններ: Օրինակ՝ մարմնավաճառության համար պատասխանատվության ենթարկված անձը կարող է դառնալ սեռական շահագործման գոհ: Անհատը, ով մեղադրվում է թմրամիջոցների ապօրինի շրջանառության մեջ, կարող է լինել հարկադիր հանցավորության («forced criminality») գոհ: Միգրացիայի ոլորտի իրավակարգավորումների խախտումը կարող է աշխատանքային շահագործման ենթարկվելու պատճառ լինել:

Նման իրավիճակներում մարդկանց թրաֆիքինգի գոհերը պետք է ոչ թե ենթարկվեն պատժի, այլ օգտվեն «non-punishment» սկզբունքից, որը գործնականում հաճախ խաթարվում է, և մարդկանց թրաֆիքինգի գոհերը հայտնվում են քրեակատարողական հիմնարկում որպես իրավախախտներ¹³: Արդյունքում, մարդկանց թրաֆիքինգի գոհը կարող է հայտնվել այլ, օրինակ՝ դատապարտյալի կամ կալանավորված անձի կարգավիճակում: Ուստի նրա կատարած

https://www.researchgate.net/publication/326480880_Social_Support_Dysfunctional_Coping_and_Community_Reintegration_as_Predictors_of_PTSD_Among_Human_Trafficking_Survivors

¹¹ Տե՛ս «Human Trafficking in Correctional Institutions: A Survey of Correctional and Anti-Trafficking Leaders» (09.01.2022), Cynthia Fraga Rizo a, Christopher J. Wretmana,b, Jia Luo, Tonya B. Van Deinsa, Nicole Sullivan, Sarah M. Godoya, Erin A. Meehana, and Rebecca J. Macy,

<https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/23322705.2021.2011660?needAccess=true>

¹² Տե՛ս «Failing victims? Challenges of the police response to human trafficking» (31.08.2019), Amy Farrell, Meredith Dank, Ieke de Vries, Matthew Kafafian, Andrea Hughes, Sarah Lockwood, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/1745-9133.12456>

¹³ Տե՛ս «Human Trafficking and the Emergence of the Non-Punishment Principle» (15.01.2016), Ryszard Wilson Piotrowicz, Liliana Sorrentino, <https://www.onlinelibrary.iihl.org/wp-content/uploads/2020/05/2016-P1.pdf>

կամ ենթադրյալ հանցագործությունն ինքնին կարող է լինել մարդկանց թրաֆիքինգի կամ շահագործման հնարավոր առկայության նախնական ցուցիչ¹⁴։ Ավելին, նման բացթողումը կարող է հանգեցնել մարդկանց թրաֆիքինգի գոհերի կրկնազոհացման՝ ոչ միայն չճանաչվելով որպես մարդկանց թրաֆիքինգի գոհեր, այլև նույնիսկ ենթարկվելով պատասխանատվության այն արարքի համար, որը նրանց հարկադրել էր կատարել իրենց թրաֆիքինգի կամ շահագործման ենթարկող անձը¹⁵։

Տարբեր երկրներում որպես լուծում դիտարկվել է ռիսկերի և կարիքների գնահատման արդյունավետ համակարգի ներդրումը՝ մարդկանց թրաֆիքինգի կամ շահագործման տեսանկյունից կոնկրետ կարիքների և խոցելիության հայտնաբերման համար։ Այն կարող է օգնել բացահայտելու հոգեկան առողջության հետ կապված խնդիրները, ինչպիսին է խոշտանգման կամ վատ վերաբերմունքի այլ ձևերը վերապրած կամ մարդկանց թրաֆիքինգի կամ սեռական և գենդերային բռնության ենթարկված լինելը¹⁶։ Կարևոր է նաև, որ քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմը տեղյակ լինի նման դեպքերի բացահայտման դեպքում իրավասու այլ մարմինների գործառնությունների, նրանց ներգրավման ճանապարհների և հետագա քայլերի մասին։ ՔԿՇ հիմնարկի վարչակազմն այս իմաստով պետք է անցնի պատշաճ վերապատրաստում¹⁷։

Միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը վկայում է, որ առանձին երկրներում, ռիսկերի և կարիքների ընդհանուր գործիքից զատ, ներդրվել են մարդկանց թրաֆիքինգի դեպքերի բացահայտման նպատակով մշակված ընթացակարգեր, ցուցիչներ և ուղեցույցներ։ Այսպես, «Նորվեգիայի Ուղղիչ ծառայության» («Norwegian Correctional Service») համար մշակվել է մարդկանց թրաֆիքինգի դեպքերի բացահայտման ուղեցույց։ Այն անդրադառնում է մարդկանց թրաֆիքինգի գոհերի՝ քրեակատարողական հիմնարկում հայտնվելու հիմնա-

¹⁴ St' u «The role of corrections in the fight against human trafficking» (26.03.2019), Rusty Ringler, <https://www.corrections1.com/corrections-training/articles/the-role-of-corrections-in-the-fight-against-human-trafficking-2gEgDhroZIE6uNH/>

¹⁵ St' u «Trafficked Women in Prison: The Problem of Double Victimization» (09.04.2014), Carolina Villacampa, Nuria Torres, https://www.researchgate.net/publication/271738566_Trafficked_Women_in_Prison_The_Problem_of_Double_Victimisation

¹⁶ St' u Greece: 2023 visit CPT/Inf(2024)21 | Section: 21/24 | Date: 15/03/2024, <https://hudoc.cpt.coe.int/?i=p-grc-20231120-en-21>
Lithuania: Visit 2021 CPT/Inf (2023) 01 | Section: 23/33 | Date: 27/02/2023, <https://hudoc.cpt.coe.int/?i=p-ltu-20211210-en-23>

¹⁷ St' u «The role of corrections in the fight against human trafficking» (26.03.2019), Rusty Ringler, <https://www.corrections1.com/corrections-training/articles/the-role-of-corrections-in-the-fight-against-human-trafficking-2gEgDhroZIE6uNH/>

կան իրավիճակներին, չպատժելիության սկզբունքին, խոցելիությանը, բացահայտման կարևորությունը և հնարավորություններին, ինչպես նաև հետագա քայլերին¹⁸:

Մարդկանց թրաֆիքինգի խնդիրը լուծելու համար Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների «Ուղղումների ազգային ինստիտուտը» («National Institute for Corrections») ներդրել է ուղղիչ հիմնարկներում մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի նախաձեռնությունը, որի նպատակներն են ուղղիչ հիմնարկի անձնակազմի և ազատությունից զրկված անձանց շրջանում իրազեկվածության բարձրացումը, ինչպես նաև զոհերի նույնականացման և ծառայությունների ու աջակցության մատչելիությունը: Այնուամենայնիվ, չնայած այս ողջունելի նախաձեռնությանը, ուղղիչ հիմնարկներում մարդկանց թրաֆիքինգի շուրջ իրավիճակի վերաբերյալ հետազոտությունների պակաս է արձանագրվել¹⁹:

Անգլիայում և Ուելսում «Նորին գերազանցության բանտային և պրոբացիոն ծառայությունը» («His Majesty's Prison and Probation Service») բանտի անձնակազմի համար թողարկել է «Ժամանակակից ստրկության ուղեցույց»: Այն ուրվագծում է բանտի անձնակազմի պարտականությունները՝ բացահայտելու և աջակցելու ժամանակակից ստրկության զոհերին: Այն ընդգծում է ինչպես անձնակազմի, այնպես էլ ազատությունից զրկված անձանց իրազեկության բարձրացման կարևորությունը և նախատեսում հավանական զոհերի նույնականացման ընթացակարգեր²⁰:

Պետք է ողջունել նման մեխանիզմների, հատկապես մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման առումով հատուկ սքրինինգային գործիքների ներդրումը և գործնական կիրառումը: Այդպիսի գործիքների կամ մեխանիզմների ներդրումը նպաստում է ազատությունից զրկված անձանց շրջանում մարդկանց թրաֆիքինգի կամ շահագործման դեպքերի արդյունավետ հայտնաբերմանը և զոհերի նկատմամբ մասնագիտական մոտեցմանը: Այդուամենայնիվ, դա ևս հանդիպում է մարտահրավերների: Կարևոր է ապահովել անձնակազմի վերապատրաստման և աջակցության շարունակականությունը՝ գործիքն արդյունավետ կիրառելու համար²¹:

¹⁸ St'u «Guideline for Identifying Human Trafficking in the Norwegian Correctional Service», https://www.rosanorge.no/rosa-page-wp/wp-content/uploads/2023/06/Veileder.pdf?fbclid=IwY2xjawIB7ntleHRuA2FibQJxMAABHV6myfhOFibxF26qYAYlpuiiE_WkzyyVH24Nh4hRI-4_UV_SPXCM4uBo3g_aem_FXVe4FeQSMirOuUd30j4pA

¹⁹ St'u «Correctional Anti-Human Trafficking Initiative (CAHTI)», <https://nicic.gov/resources/resources-topics-and-roles/topics/correctional-anti-human-trafficking-initiative-cahti>

²⁰ St'u «Modern Slavery Guidance» (March 2023), https://assets.publishing.service.gov.uk/media/64492940529eda00123b0529/HMPPS_Modern_Slavery_Guidance_March_23_-_external_version.docx?utm_source=chatgpt.com

²¹ St'u «Successes and Challenges in Implementing a Human Trafficking Screening Tool in a Local Detention Center» (31.12.2023), <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/19367244231219940>

Քրեակատարողական հիմնարկում մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման արմատական պատճառները կարող են լինել գոհերի խոցելիությունը, քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմի՝ ծառայողական դիրքից կամ լիազորություններից բխող ազդեցության չարաշահումը և անօրինական օգտագործումը, դատապարտյալների և կալանավորված անձանց միջև աստիճանակարգության խնդիրը:

Եվրոպայի խորհրդի Խոշտանգումների և անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման եվրոպական կոմիտեի (այսուհետ՝ ԽԿԿ) առանձին գեկույցներում անդրադարձ է կատարվել քրեակատարողական հիմնարկներում շահագործման դրսևորումներին: Օրինակ՝ Ուկրաինայի վերաբերյալ գեկույցում, քննադատելով պետության կողմից ձեռնարկված ոչ բավարար քայլերը, ԽԿԿ-ն արձանագրել է, որ դատապարտյալների միջև աստիճանակարգության խնդրի պատճառով «ցածր կաստայի» («low caste») դատապարտյալները հաճախ ենթարկվում էին իրենց խցակիցների կողմից բռնության, ահաբեկման և շահագործման²²:

Նման խնդիր արձանագրվել է նաև Մոլդովայում: Մասնավորապես, արձանագրվել է, որ դատապարտյալների պատշաճ ռիսկերի գնահատման և տեղաբաշխման բացակայությունը, զուգակցվելով դատապարտյալների ոչ ֆորմալ դեկլարաների և մեծ կացարանների հետ, զգալիորեն մեծացնում է խոցելի խմբերի նկատմամբ բռնության և շահագործման ռիսկը²³:

Մոնտենեգրոյում ԽԿԿ-ն հայտնաբերել է, որ բացակայում է խցերը մաքրելու և անձնական արժանապատվությունը պահպանելու համար տարրական հիգիենայի միջոցների կանոնավոր մատակարարումը: Սա հատկապես վերաբերում էր ֆինանսական միջոցներ չունեցող անձանց, ինչը նրանց ստիպում էր ապավինել իրենց խցակիցներին և կալանքի տակ գտնվող այլ անձանց՝ դրանով իսկ առաջացնելով շահագործման և ահաբեկման վտանգ²⁴:

Այլ դատապարտյալների կողմից ազդեցությունն ընդլայնվում է, երբ խոսքը վերաբերում է առավել խոցելիություն ունեցող անձանց, օրինակ, երբ իրականացվում է անչափահասների և չափահասների համատեղ տեղաբաշխում: Արձանագրելով նման խնդիր Սլովակիայում՝ ԽԿԿ-ն նշել է, որ հաշվի առնելով բռնության բոլոր ձևերի բարձր ռիսկը՝ ներառյալ սեռական կամ այլ տեսա-

²² St u Ukraine: visit 2023 CPT/Inf (2024) 20 | Section: 11/20 | Date: 27/03/2024, <https://hudoc.cpt.coe.int/?i=p-ukr-20231016-en-11>

²³ St u Moldova: visit 2022 CPT/Inf (2023) 27 | Section: 12/16 | Date: 14/09/2023, <https://hudoc.cpt.coe.int/?i=p-md-20221205-en-12>

²⁴ St u Montenegro: visit 2022 CPT/Inf (2023) 10 | Section: 14/24 | Date: 23/11/2022, <https://hudoc.cpt.coe.int/?i=p-mne-20220607-en-14>

կի շահագործման, անչափահասներին միշտ պետք է տեղավորել մեծահասակներից առանձին՝ հսկող անձնակազմի մշտական ներկայությամբ: Չափահաս դատապարտյալները չպետք է մուտք ունենան այնտեղ²⁵:

Արձանագրվել են նաև դեպքեր, երբ քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմը չի կարողացել ապահովել դատապարտյալների ամենահիմնական պահանջը՝ անվտանգ միջավայրը: Օրինակ՝ Լատվիայում քրեակատարողական հիմնարկներից մեկը կառավարվում էր ահաբեկման և բռնության զուգահեռ համակարգերով: Մի դեպքում այն կազմակերպել էին հենց դատապարտյալները՝ «շեֆերի» («bosses») կողմից վերահսկվող տարբեր մակարդակների աստիճանակարգություն ունեցողների, ներքին անվտանգության բաժնի աջակցությամբ, իսկ «բարոյալքված» («untouchable») համարվող դատապարտյալներին բաժին էր հասնում նվաստացման և այլոց համար աշխատելու հարկադրանքը, որը հավասարազոր է ստրկության: Մյուսն իրականացվում էր հենց բանտի աշխատակիցների կողմից՝ կիրառելով մենախուց տեղափոխելը որպես ահաբեկման ձև, որը զուգորդվում էր բանտի աշխատակիցների կողմից կանոնավոր ծեծով: Այսպիսով, անմարդկային վերաբերմունքը ըստ երևույթին ինստիտուցիոնալացվել էր և դարձել քրեակատարողական հիմնարկի կառավարման անբաժանելի մաս²⁶:

Չնշելով մարդկանց թրաֆիքինգի կամ շահագործման դրսևորումներ՝ Հայաստանի վերաբերյալ զեկույցում ԽԿԿ-ն արձանագրել է ընդհանուր միտում, որ քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմը մասամբ լիազորությունը փոխանցել է ընտրված թվով ազատությունից զրկված անձանց, այսպես կոչված «նայողների» («watchers»), որոնք գտնվում են բանտային ոչ ֆորմալ աստիճանակարգության վերևում, և նրանց միջոցով պահպանվում է ազատությունից զրկված անձանց նկատմամբ վերահսկողությունը: ԽԿԿ-ն Հայաստանի իշխանություններին կոչ է արել վճռական քայլեր ձեռնարկել այս գործելառճին վերջ տալու համար²⁷:

Պետք է ձեռնարկել բոլոր անհրաժեշտ քայլերը, այդ թվում՝ օրենսդրական բնույթի, այս պրակտիկայի դեմ պայքարելու համար: Ոչ մի դատապարտյալ չպետք է դրվի այլ դատապարտյալների նկատմամբ ղեկավար կարգավիճակում՝ վտանգելով նրանց մարդու իրավունքները, ինչպես և դնելով նրանց մարդկանց թրաֆիքինգի կամ շահագործման վտանգի տակ²⁸:

²⁵ St. u Slovak Republic: Visit 2018 CPT/Inf (2019) 20 | Section: 20/39 | Date: 19/06/2019, <https://hudoc.cpt.coe.int/?i=p-svk-20180319-en-20>

²⁶ St. u Latvia: Visit 2007 CPT/Inf (2009) 35 | Section: 16/38 | Date: 15/12/2009, <https://hudoc.cpt.coe.int/eng?i=p-lva-20071127-en-16>

²⁷ St. u Armenia: Visit 2015 CPT/Inf (2016) 31 | Section: 15/37 | Date: 22/11/2016, <https://hudoc.cpt.coe.int/?i=p-arm-20151005-en-15>

²⁸ St. u Ukraine: Visit 2020 CPT/Inf (2020) 40 | Section: 7/13 | Date: 30/11/2020, <https://hudoc.cpt.coe.int/?i=p-ukr-20200804-en-7>

Չի բացառվում նաև քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմի կողմից ազատությունից զրկված անձանց շահագործումը, ովքեր, ունենալով սոցիալական, կրթական և մասնագիտական վատ հմտություններ, հանդիսանալով հասարակության մարգինալացված խմբերի ներկայացուցիչներ և/կամ ունենալով հատուկ կարիքներ, ավելի մեծ կախվածության մեջ են լինում որոշակի ծառայություններից և քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմից: Հետևաբար, կոռուպցիոն գործունեության հետևանքով նրանք կարող են հայտնվել շահագործման ենթարկվելու վտանգի տակ²⁹:

Պատմականորեն Խորհրդային Միությունում «ազատագրվում» պատժատեսակի կիրառմամբ ուղղիչ հիմնարկներում լայնորեն օգտագործվում էր հարկադիր աշխատանքը տնտեսություններում: Ժամանակակից Ռուսաստանում ևս հարկադիր աշխատանքի տարրերը պահպանվում են քրեակատարողական համակարգում՝ այլ ծավալներով ու պայմաններով³⁰: Քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմի կողմից շահագործման խնդիրը կարող է կապված լինել նաև գործող օրենսդրական կարգավորումների հետ: Օրինակ՝ Ռուսաստանի Դաշնության քրեակատարողական օրենսգրքի համաձայն՝ ազատագրվման դատապարտված յուրաքանչյուր անձ պարտավոր է աշխատել ուղղիչ հիմնարկների վարչակազմի կողմից որոշված աշխատանքներում: Ավելին, նախատեսվում է, որ աշխատանքից հրաժարվելը և աշխատանքը դադարեցնելը «պատժի կրման սահմանված կարգի չարամիտ խախտում» են և կարող են հանգեցնել կարգապահական պատասխանատվության:

Բացի կարգապահական միջոցներից, քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմերը լայնորեն կիրառում են ազդեցության ոչ պաշտոնական մեթոդներ՝ սկսած պարտադիր ֆիզիկական վարժություններից և ազատ ժամանակից զրկելուց, մինչև վարչակազմի հետ համագործակցողների կողմից բռնություն: Ուստի ազատությունից զրկված աշխատող դատապարտյալները լիովին գտնվում են իրենց գործատուի՝ քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմի վերահսկողության ներքո: Նրանք պաշտպանված չեն աշխատանքային շահագործումից և չեն կարող հրաժարվել աշխատանքից՝ պայմանավորված պաշտոնական կամ ոչ պաշտոնական պատժի սպառնալիքով³¹: Ռուսաստանի Դաշնության քրեակատարողական հիմնարկներում

²⁹ Տե՛ս «The United Nations Convention against Corruption: Handbook on Anti-Corruption Measures in Prisons» (2017), https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/17-06140_HB_anti-corr_prisons_eBook.pdf

³⁰ Տե՛ս «Forced Labour in Russia and the Soviet Union. Continuity or Change?» (16.07.1992), Elzbieta Kaczynska, <https://www.jstor.org/stable/43658105?seq=4>

³¹ Տե՛ս ՄԱԿ-ի համընդհանուր պարբերական վերանայման շրջանակներում Ռուսաստանի չորրորդ փուլի վերանայման համար ներկայացված փաստաթուղթը, <https://uprdoc.ohchr.org/uprweb/downloadfile.aspx?filename=11913&file=EnglishTranslation>

քրեական ենթամշակույթի աստիճանակարգությունը և մարդու իրավունքների խախտումների հանգեցնող հետևանքներ արձանագրել է նաև ԽԿԿ-ն³²:

Նման արատավոր երևույթների բացառման համար, օրենսդրական բացերը վերացնելուց զատ, անհրաժեշտ է ձևավորել մշտադիտարկման անկախ համակարգ, որը կարող է ծառայել իբրև կայուն երաշխիք մարդու իրավունքների կոպիտ խախտումների, այդ թվում մարդկանց թրաֆիքինգի կամ շահագործման դեմ: Շատ երկրներում, ինչպես նաև Հայաստանում, քրեակատարողական հիմնարկների մշտադիտարկման գործառնությունը օժտված են մարդու իրավունքների ազգային հաստատությունները: Այդուամենայնիվ, մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի ոլորտում ինքնին կարևոր է, որ այս հաստատությունները լինեն մասնագիտացած՝ բացահայտելու քրեակատարողական հիմնարկներում մարդկանց թրաֆիքինգի դեպքերը, ծանոթ լինելով դրանց ցուցիչներին և ունենալով հստակ ընթացակարգեր: Առհասարակ, մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարում արդյունավետ մշտադիտարկման մեխանիզմները կարևոր են իրավասու մարմինների աշխատանքը գնահատելու և հզորացնելու առումով: Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի ոլորտում հնարավոր են ազգային մշտադիտարկման մեխանիզմների տարբեր մոդելներ, որոնք պետք է հարմարեցվեն ազգային համատեքստին³³:

Եզրակացություններ

Քրեակատարողական համակարգում դատապարտյալների աշխատանքը, այդ թվում՝ չվարձատրվող, կարող է լինել իրավաչափ և արդյունավետ անձի վերասոցիալականացման տեսանկյունից: Այդուամենայնիվ, մարդու իրավունքների միջազգային չափանիշները հստակ նախատեսում են քրեակատարողական համակարգում շահագործումն արգելելը, արդար վարձատրությունը և մարդու արժանապատվությունը հարգելը:

Մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման դեմ պայքարը պահանջում է հատուկ ուշադրություն ու համակարգված մոտեցում՝ ելնելով այդ հիմնարկի առանձնահատկություններից: Պետության պարտավորությունն է ապահովել մարդկանց թրաֆիքինգի գոհերի պաշտպանությունը, նրանց իրավունքների արդյունավետ երաշխավորումը և իրավունքների պաշտպանության արդյունավետ միջոցների մատչելիությունը:

Քրեակատարողական հիմնարկներում գոհերի հայտնաբերման և պաշտպանության ուղղությամբ կարող են ներդրվել արդյունավետ մեխանիզմներ,

³² St' u Russian Federation: Visit 2012 CPT/Inf (2013) 41 | Section: 8/36 | Date: 17/12/2013, <https://hudoc.cpt.coe.int/?i=p-rus-20120521-en-8>

³³ St' u «National Monitoring Mechanisms: Strengthening the Action against Trafficking in Human Beings» (27.12.2023), Sergey Ghazinyan, <https://journals.ysu.am/index.php/state-and-law/article/view/11789/9331>

ներառյալ՝ ռիսկերի և կարիքների գնահատման գործիքներ, մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման նշանների բացահայտման ուղեցույցներ և գոհակենտրոն մոտեցումներ: Այս ամենը պետք է զուգորդվի քրեակատարողական հիմնարկի իրավասու անձնակազմի կանոնավոր վերապատրաստմամբ:

Միևնույն ժամանակ, թրաֆիքինգի և շահագործման արմատական պատճառների բացահայտման համար անհրաժեշտ է իրականացնել տվյալների համապարփակ ու միասնական հավաքագրում և վերլուծություն:

Առաջարկություններ՝

- մշակել մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման դեպքերի բացահայտման քրեակատարողական համակարգին հատուկ սքրինինգային գործիք՝ ազատությունից զրկված անձանց շրջանում գոհերին համակարգված կերպով բացահայտելու համար: Ի տարբերություն ընդհանուր ռիսկերի և կարիքների գնահատման գործիքների՝ այս մեխանիզմը պետք է պարունակի ցուցիչներ, որոնք բնորոշ են բացառապես մարդկանց թրաֆիքինգին և շահագործմանը, օրինակ՝ աշխատանքային շահագործմանը: Այն պետք է ներառի իրավական, հոգեբանական և սոցիալական բաղադրիչներ, ինչպես նաև իրավիճակային ցուցիչներ, որոնք քրեակատարողական հիմնարկի անձնակազմը կարող է օգտագործել դեպքերի արդյունավետ հայտնաբերման համար: Նման գործիքը կխթանի նույնականացման գործընթացը և կապահովի ենթադրյալ գոհերի բացահայտումը քրեակատարողական հիմնարկ մուտք գործելիս, ինչպես նաև այնտեղ պահվելու ընթացքում,

- կարգավորել քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմի իրավասու ներկայացուցչի գործողությունները, որոնք պետք է առնչվեն ոչ միայն առերևույթ հանցանքի մասին հաղորդում ներկայացնելուն, այլ նաև, ըստ անհրաժեշտության, մարդկանց թրաֆիքինգի կամ շահագործման ենթադրյալ գոհի ուղղորդմանը, աջակցությանը և պաշտպանությանը,

- ներդնել քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմի համար պարտադիր վերապատրաստման ծրագիր կամ դասընթաց՝ մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման գոհերին բացահայտելու ու աջակցելու վերաբերյալ: Վերապատրաստումը պետք է հաշվի առնի քրեակատարողական համակարգում մարդկանց թրաֆիքինգի կամ շահագործման դրսևորումների առանձնահատկությունները՝ չսահմանափակվելով թեմայի վերաբերյալ ընդհանրական բնույթի նյութով: Այն պետք է ընդգծի իրավախախտների ու գոհերի միջև տարբերակումը և ներառի գործնական բաղադրիչներ, ինչպիսիք են դեպքերի ուսումնասիրությունը և դերախաղի վարժությունները՝ նպաստելու ներդրված ցուցիչների արդյունավետ կիրառմանը, հարցազրույցի տեխնիկային և ուղղորդման մեխանիզմների գործնական ըմբռնմանը և այլն,

• իրականացնել բացահայտված դեպքերի վերաբերյալ տվյալների համակարգված և միասնական հավաքագրում և վերլուծություն՝ կոնկրետ համակարգում խնդրի ծավալը, դրսևորումները և արմատական պատճառները գնահատելու համար: Այս ամենը արժեքավոր կարող է լինել նաև քրեակատարողական հիմնարկներում մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի քաղաքականության մշակման, անհրաժեշտության դեպքում՝ օրենսդրական փոփոխությունների և գործնական լուծումների համար,

• պատժի անհատական պլանավորման և ռիսկերի ու կարիքների ընդհանուր գնահատման մաս դարձնել մարդկանց թրաֆիքինգը կամ շահագործման խոցելիությունը՝ աջակցելով նաև նման խնդիրներ ունեցող անձանց արդյունավետ տեղաբաշխմանը, կիրառվող վերասոցիալականացման միջոցները որոշելուն և այլն: Անհատական գնահատումը պետք է հաշվի առնի այնպիսի գործոններ, ինչպիսիք են տարիքը, հոգեկան առողջության վիճակը, նախկինում մարդկանց թրաֆիքինգի կամ շահագործման գոհ լինելու հանգամանքը, կոնկրետ երկրում իրավական կարգավիճակը և այլն: Այս գնահատումը պետք է իրականացվի վերապատրաստված մասնագետների կողմից և պարբերաբար ենթարկվի վերանայման՝ ազատությունից զրկված անձի նկատմամբ իրականացվող գործողությունները համապատասխանեցնելով հանգամանքների ցանկացած փոփոխության,

• նախատեսել մարդու իրավունքների ազգային հաստատությունների և անկախ մշտադիտարկման մարմինների անհրաժեշտ լիազորություններ՝ չհայտարարված այցեր իրականացնելու քրեակատարողական հիմնարկներ: Օրենքները պետք է ապահովեն, որ այս մարմիններն ունենան հասանելիություն ազատությունից զրկված անձանց և փաստաթղթերին, ինչը նրանց հնարավորություն կտա արդյունավետորեն բացահայտելու մարդու իրավունքների խախտումները, այդ թվում՝ մարդկանց թրաֆիքինգը կամ շահագործումը: Իրավական դրույթները պետք է պահանջեն պետական մարմիններից օպերատիվ արձագանքել մշտադիտարկման մարմինների բացահայտումներին: Քրեակատարողական հիմնարկի անձնակազմի կողմից մշտադիտարկման ցանկացած խոչընդոտ պետք է հանգեցնի պատասխանատվության:

СЕРГЕЙ КАЗИНЯН – Борьба с торговлей людьми и эксплуатацией и защита прав жертв в пенитенциарной системе. – Целью статьи является представление проявлений торговли людьми и эксплуатации в пенитенциарной системе, механизмов выявления таких случаев, объема прав жертв и обязательств государства.

Подчеркивая важность работы в пенитенциарных учреждениях с точки зрения реабилитации и ресоциализации лиц, было подчеркнуто, что государство, в частности администрация пенитенциарных учреждений, должно принимать все необходимые меры для исключения торговли людьми и эксплуатации, рассматривая ее проявления как невыполнение обязательств государства и грубое нарушение прав человека.

В результате проведенного исследования, были представлены рекомендации, направленные на решение проблемы торговли людьми и эксплуатации в пенитенциарной системе. К ним относятся внедрение механизма выявления таких случаев, поддержка и защита

жертв, перенаправление и сотрудничество с другими органами, включение конкретных критериев по данному вопросу в общий инструмент оценки рисков и потребностей и т. д. Была подчеркнута важность борьбы с любыми проявлениями торговли людьми и эксплуатации со стороны администрации тюрьмы или других лиц лишенных свободы, лишенных свободы в пределах тюрьмы.

Ключевые слова: *торговля людьми; трудовая эксплуатация; пенитенциарная система; лишение свободы; оценка рисков и потребностей; Европейский суд по правам человека; Европейская конвенция о правах человека*

SERGEY GHAZINYAN – Combating Human Trafficking and Exploitation and Protection of Victims' Rights in the Penitentiary System. – The article aims to present the manifestations of human trafficking and exploitation in the penitentiary system, the mechanisms for identifying such cases, the scope of victims' rights and the obligations of the state.

Emphasizing the importance of prison work in terms of rehabilitation and resocialization of individuals, it was underlined that the state, in particular, the prison administration, must take all necessary steps to exclude human trafficking and exploitation, considering its manifestation as a failure to fulfil the obligations of the state and a gross violation of human rights.

As a result of the research, recommendations were presented aimed at addressing human trafficking and exploitation in the prison system. These include the introduction of a mechanism for identifying such cases, supporting and protecting victims, referrals and cooperation with other bodies, the inclusion of specific criteria for this issue in the general risk and needs assessment tool, etc.

The importance of combating any manifestation of human trafficking and exploitation by the prison administration or peers deprived of liberty within the prison was emphasized.

Key words: *human trafficking; labour exploitation; penitentiary system; deprivation of liberty; risk and needs assessment; European Court of Human Rights; European Convention on Human Rights*

Գրականության ցանկ

«Ազատությունից զրկված անձանց հետ վարվեցողության նվազագույն ստանդարտ կանոններ» (Նեյտոն Մանդելայի կանոններ) (08.01.2006 թ.) (“Azatutyunits zrkvats andznants het varvecoghutyan nvazaguyin standart kanonner” (Nelson Mandelayi kanonner)) <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n15/443/41/pdf/n1544341.pdf>

«Հարկադիր աշխատանքի մասին» Աշխատանքի միջազգային կազմակերպության թիվ 29 կոնվենցիա (28.06.1930 թ.) (“Harkadir ashkhatanki masin” Ashkhatanki mijazgayin kazmakerput’yan tiv 29 konvencia) <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=24578>

ՄԱԿ համընդհանուր պարբերական վերանայման շրջանակներում Ռուսաստանի չորրորդ փուլի վերանայման համար ներկայացված փաստաթուղթը (MAK hamyndhanur parberakan veranayman shrjanaknerum Rusastani chorrord puli veranayman hamar nerkayatsvats pashtatugh) <https://uprdoc.ohchr.org/uprweb/downloadfile.aspx?filename=11913&file=EnglishTranslation>

«Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիա (16.05.2005թ.) <https://rm.coe.int/168008371d> (Mardkants trafikingi dem payqari masin” Evropayi khorhrdi konvencia (16.05.2005)).

«Վերանայված Եվրոպական բանտային կանոններ» (01.08.2020թ.), (“Veranayvats Evropakan bantanayin kanonner”) https://cdn.penalreform.org/wpcontent/uploads/2022/03/PRICoE_Short-guide-to-the-European-Prison-Rules.pdf

- «(Re)configuring the criminal justice response to human trafficking: a complex-systems perspective» (10.02.2017), Marcel van der Watt, Amanda van der Westhuizen
https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/15614263.2017.1291560?casa_token=vFqgJkloQD0AAAAA:mruLuIrj_U7xuqQXghAwA68Z6oQTtGLGrC1PTwg9d06I5j6JJULnRxJNaMPjTxNBtat00T6vWNkw
- Armenia: Visit 2015 CPT/Inf (2016) 31 | Section: 15/37 | Date: 22/11/2016
<https://hudoc.cpt.coe.int/?i=p-arm-20151005-en-15>
- «Correctional Anti-Human Trafficking Initiative (CAHTI)» <https://nicic.gov/resources/resources-topics-and-roles/topics/correctional-anti-human-trafficking-initiative-cahti>
- «Experiencing human rights protections in prisons: The case of prison monitoring in Ireland» (07.10.2020), Sophie van der Valk, Mary Rogan
<https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1477370820960024>
- «Failing victims? Challenges of the police response to human trafficking» (31.08.2019), Amy Farrell, Meredith Dank, Ieke de Vries, Matthew Kafafian, Andrea Hughes, Sarah Lockwood
<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/1745-9133.12456>
- «Forced Labour in Russia and the Soviet Union. Continuity or Change?» (16.07.1992), Elzbieta Kaczynska <https://www.jstor.org/stable/43658105?seq=4>
- Greece: 2023 visit CPT/Inf(2024)21 | Section: 21/24 | Date: 15/03/2024
<https://hudoc.cpt.coe.int/?i=p-grc-20231120-en-21>
- «Guideline for Identifying Human Trafficking in the Norwegian Correctional Service» https://www.rosanorge.no/rosa-page-wp/wpcontent/uploads/2023/06/Veileder.pdf?fbclid=IwY2xjawIB7ntleHRUA2FlbQIXMAABHV6myfhOFibxF26qYAyIpuuiE_WkzyyVH24Nh4hR14_UV_SPXCM4uBo3g_aem_FXVe4FeQSMirOuUd30j4pA
- Human Trafficking and the Emergence of the Non-Punishment Principle» (15.01.2016), Ryszard Wilson Piotrowicz, Liliana Sorrentino
<https://www.onlinelibrary.iihl.org/wpcontent/uploads/2020/05/2016-P1.pdf>
- «Human Trafficking in Correctional Institutions: A Survey of Correctional and Anti-Trafficking Leaders» (09.01.2022), Cynthia Fraga Rizo a, Christopher J. Wretmana,b, Jia Luo, Tonya B. Van Deinsea, Nicole Sullivan, Sarah M. Godoya, Erin A. Meehana, and Rebecca J. Macy
<https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/23322705.2021.2011660?needAccess=true>
- Latvia: Visit 2007 CPT/Inf (2009) 35 | Section: 16/38 | Date: 15/12/2009
<https://hudoc.cpt.coe.int/eng?i=p-lva-20071127-en-16>
- Lithuania: Visit 2021 CPT/Inf (2023) 01 | Section: 23/33 | Date: 27/02/2023
<https://hudoc.cpt.coe.int/?i=p-ltu-20211210-en-23>
- «Modern Slavery Guidance» (March 2023)
https://assets.publishing.service.gov.uk/media/64492940529eda00123b0529/HMPPS_Modern_Slavery_Guidance_March_23_-_external_version.docx?utm_source=chatgpt.com
- Moldova: visit 2022 CPT/Inf (2023) 27 | Section: 12/16 | Date: 14/09/2023
<https://hudoc.cpt.coe.int/?i=p-mda-20221205-en-12>
- Montenegro: visit 2022 CPT/Inf (2023) 10 | Section: 14/24 | Date: 23/11/2022
<https://hudoc.cpt.coe.int/?i=p-mne-20220607-en-14>
- «National Monitoring Mechanisms: Strengthening the Action against Trafficking in Human Beings» (27.12.2023), Sergey Ghazinyan <https://journals.yasu.am/index.php/state-and-law/article/view/11789/9331>
- «Preventing Human Rights Violations in Places of Detention: A European Initiative» (03.03.2014), Timothy W. Harding, MD, Dominique Bertrand, MD, LLB <https://bpb-us-e1.wpmucdn.com/sites.harvard.edu/dist/f/680/files/2014/03/3-Harding.pdf>
- Rantsev v. Cyprus and Russia*, application no. 25965/04, 7 January 2010
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-96549>
- Russian Federation: Visit 2012 CPT/Inf (2013) 41 | Section: 8/36 | Date: 17/12/2013
<https://hudoc.cpt.coe.int/?i=p-rus-20120521-en-8>
- Slovak Republic: Visit 2018 CPT/Inf (2019) 20 | Section: 20/39 | Date: 19/06/2019
<https://hudoc.cpt.coe.int/?i=p-svk-20180319-en-20>

- «Social Support, Dysfunctional Coping, and Community Reintegration as Predictors of PTSD Among Human Trafficking Survivors» (18.08.2018), David Okech, Nathan Hansen, Waylon Howard, John Kwasi Anarfi, Abigail C. Burns
https://www.researchgate.net/publication/326480880_Social_Support_Dysfunctional_Coping_and_Community_Reintegration_as_Predictors_of_PTSD_Among_Human_Trafficking_Survivors
- States' Obligations under Human Rights Law towards Victims of Trafficking in Human Beings: Positive Developments in Positive Obligations» (11.05.2012), Ryszard Piotrowicz
<https://academic.oup.com/ijrl/article-abstract/24/2/181/1538030>
- «Successes and Challenges in Implementing a Human Trafficking Screening Tool in a Local Detention Center» (31.12.2023) <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/19367244231219940>
- «The role of corrections in the fight against human trafficking» (26.03.2019), Rusty Ringler
<https://www.corrections1.com/corrections-training/articles/the-role-of-corrections-in-the-fight-against-human-trafficking-2gEqgDhroZlE6uNH/>
- «The role of corrections in the fight against human trafficking» (26.03.2019), Rusty Ringler
<https://www.corrections1.com/corrections-training/articles/the-role-of-corrections-in-the-fight-against-human-trafficking-2gEqgDhroZlE6uNH/>
- «The United Nations Convention against Corruption: Handbook on Anti-Corruption Measures in Prisons» (2017) https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/17-06140_HB_anti-corr_prisons_eBook.pdf
- «Trafficked Women in Prison: The Problem of Double Victimisation» (09.04.2014), Carolina Villacampa, Nuria Torres
https://www.researchgate.net/publication/271738566_Trafficked_Women_in_Prison_The_Problem_of_Double_Victimisation
- Ukraine: Visit 2020 CPT/Inf (2020) 40 | Section: 7/13 | Date: 30/11/2020
<https://hudoc.cpt.coe.int/?i=p-ukr-20200804-en-7>
- Ukraine: visit 2023 CPT/Inf (2024) 20 | Section: 11/20 | Date: 27/03/2024
<https://hudoc.cpt.coe.int/?i=p-ukr-20231016-en-11>